נוסח ההגדה א: הא לחמא עניא עד עבדים היינו

סיכום השיעור

סיכום פון דער לערן-סעסיע: דער רמב"ם'ס נוסח הגדה

א. כללי'ע הקדמה וועגן דעם רמב"ם'ס נוסח הגדה

דער רמב"ם'ס שיטה: דער רמב"ם האט אין סוף הלכות חמץ ומצה מביא געווען א נוסח הגדה.

פשט: דער רמב"ם האט נישט מחדש געווען דעם נוסח הגדה — ער האט בלויז מעתיק געווען דעם נוסח וואס איז געווען פאראן ביי אים, אזוי ווי ער האט געטון מיט נוסח התפילות און קריאת התורה. דערפאר זאל מען נישט פרעגן קשיות אויף דעם נוסח ווי אויף א רמב"ם'ס חידוש — עס איז סתם א נוסח וואס ער האט איבערגעגעבן.

חידושים:

1. **מנהגים אין דעם נוסח:** דער רמב"ם ברענגט מנהגים אין זיין נוסח הגדה. דער ענטפער פארוואס: עס זענען דא מנהגי גאולה וואס מענטשן האבן אנגענומען, און די גמרא זאגט נישט אלעס אויס — מיר ווייסן בלויז אז הלל האט מען געזאגט, און פאר קריאת ים סוף שטייט אין גמרא.

2. **דער דרוקער'ס השפעה:** אין אונזערע אויסגאבעס פון רמב"ם'ס הגדה האט דער דרוקער אריינגעלייגט זאכן פון זיין אייגענע נוסח (און ארץ ישראל'דיגע נוסח). מ'דארף קוקן אין אן אריגינעלע רמב"ם, נישט אין אונזערע סדרים וואס "זענען צוריקגעגאנגען אנטקעגן דעם רמב"ם." א ביישפיל: דער מעשה פון רבי אליעזר ורבי יהושע אין בני ברק איז אין דעם רמב"ם'ס אריגינעלע נוסח הגדה **נישט דא** — קיין זכר פון דעם.

ב. "הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים — בבהילו יצאנו ממצרים"

1. דער לשון "בבהילו"

דער רמב"ם'ס ווערטער: אין דעם נוסח הגדה שטייט **"בבהילו יצאנו ממצרים."**

פשט: "בבהילו" איז דער **תרגום (ארמיש) פון "בחפזון"** — דאס שטיקל "הא לחמא עניא" איז אויף ארמיש, און ווערט צוגעשריבן צו דער תקופה פון די גאונים.

חידושים:

1. **"בבהילו" מיינט מער ווי סתם שנעל.** עס מיינט אויך פלוצלינג, מיט אן אנגעצויגנקייט און צומישעניש. ראיות: "אדם בהול על ממונו" — א מענטש וואס איז אנגעצויגן וועגן זיין געלט; "נפשו בם בהלה" — אן אנגעצויגנקייט אין נפש; "ויבהילו להביא את המן" — דארט מיינט עס שנעל/גאיילט. דער וואס מיר רופן "בהלה" אין אונזער שפראך איז א **משאל** (מעטאפאר) — ווייל ווען מען יאגט זיך איז אסאך מאל דא אן אנגעצויגנקייט. **דער חידוש:** די אידן זענען געווען פריילעך ווען זיי זענען ארויס פון מצרים, אבער עס איז אויך געווען אן אנגעצויגנקייט דערביי — א מישונג פון שמחה און בהלה.

2. **דער לשון "שעתא" אלס סימן פאר דעם רמב"ם'ס נוסח:** דער פאקט אז דאס שטיקל באנוצט "שעתא" (ארמית, = השתא, דאס יאר) ווערט גענומען אלס א סימן אז דאס שטיקל שטאמט פון דעם רמב"ם'ס נוסח הגדה, וואו "שעתא" ווערט באנוצט.

3. **דער מישמאש פון שפראכן:** דער גאנצער שטיקל "הא לחמא עניא" שפרינגט ארום צווישן ארמית און לשון הקודש אן א קלארע קאנסיסטענץ. "הא לחמא עניא" איז ארמית; "כל דכפין ייתי ויאכל" איז ארמית; "לשנה הבאה" איז לשון הקודש, אבער "בארעא דישראל" איז ארמית. דאס ווערט באצייכנט אלס "א מין אומאויסגעארבעטע שפראך."

4. **פארוואס ארמית?** עס ווערט געברענגט א פשט: כדי אז **די מלאכים זאלן נישט פארשטיין** — ווייל זיי וואלטן געזאגט "מיר זענען נישט ראוי לגאולה," דערפאר רעדט מען אין א שפראך וואס זיי פארשטייען נישט.

2. דער פסוק אין פרשת ראה — מקור פון "הא לחמא עניא"

פשט: "הא לחמא עניא" בויט זיך אויף דעם פסוק אין פרשת ראה (דברים טז:ג): **"לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך."** דאס איז דער איינציגסטער פסוק וואס שטייט "לחם עני", און דער תרגום פון "כי בחפזון" איז "בבהילו" — וואס פארבינדט דעם "הא לחמא עניא" מיט דעם "בבהילו יצאנו."

3. פארוואס לייגט מען אזויפיל וויכטיגקייט אויף דעם חיפזון?

חידושים:

1. **דער חיפזון ווייזט אויף עניות.** דאס איז דער עיקר חידוש: **אן עני האט נישט קיין צייט צוווארטן, ער לעבט פון דער האנט צו דער מויל.** דאס וואס דער בצק האט נישט הספיק להחמיץ איז אן ענין פון עניות — מ'האט נישט געקענט ווארטן, מ'האט נישט געהאט דעם לוקסוס פון צייט. דאס פארבינדט דעם חיפזון מיט דעם לחם עוני מיט דעם כל דכפין.

2. אפשר וועט אויך די **גאולה אחרונה** זיין שנעל — דאס איז א מעגליכע סיבה פארוואס מ'באטאנט דעם חיפזון.

4. "לחם עניא" — וואס מיינט עס?

פשט: "לחם עניא" מיינט א ברויט וואס **עניים עסן** — א מין ארעמער ברויט. א נארמאלער מענטש וויל נישט עסן אזא ברויט; דאס איז ברויט וואס ארעמע לייט פלעגן עסן ווייל זיי האבן נישט קיין בעסערס. ראשונים/אחרונים ברענגען אז דאס איז א מין ברויט וואס ארעמע לייט פלעגן עסן.

ג. "כל דכפין ייתי ויאכל, כל דצריך ייתי ויפסח"

1. דער ספעציעלער שייכות צו לחם עוני

חידושים:

1. **ערשטער פשט:** ווייל אונזערע זיידעס האבן געהאט א "לחם עוני" — זיי זענען ארויסגעלאפן מיט האלב-געבאקענע ברויט — זאלן מיר אויך אריינגעמען נארים עלובים. דער עניות-ערפארונג פון יציאת מצרים שאפט א באזונדערע חיוב פון רחמנות.

2. **צווייטער פשט:** "לחם עוני" מיינט א ברויט וואס עניים עסן — שטימט זייער גוט אז מ'זאגט "כל דכפין" — פאר וועם ערווארט מען דעם ברויט? פאר די עניים, דאס איז זייער ברויט. מען ווייזט זיי "קוק, דאס איז אייער ברויט."

2. צוויי סארטן געסט

חידוש: די צוויי לשונות רעדן פון **צוויי פארשידענע סארטן מענטשן:**

- **"כל דכפין ייתי ויאכל"** — מענטשן וואס זענען פשוט הונגעריג, אפילו עמי הארצות גמורים וואס ווייסן נישט פון קיין פסח. זיי ווילן נאר עסן. דאס איז גשמיות.

- **"כל דצריך ייתי ויפסח"** — ערליכע אידן וואס ווילן מאכן א קרבן פסח / פראווען פסח כתיקונו, אבער האבן נישט וואו. דאס איז רוחניות. מען באמערקט אז ביי "כל דצריך" שטייט "ייתי ויפסח" (ער זאל קומען און

מיטהאלטן דעם פסח), נישט "כל דצריך לפסח" — וואס ווייזט אז עס איז אן אנדערע קאטעגאריע.

חידוש (המשך): די צוויי "השתא/לשנה הבאה" גייען אויך ארויף אויף די צוויי סארטן מענטשן:

- פאר דעם ערשטן (דער הונגעריגער, עם הארץ): **"השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין"** — ער ווייסט נישט פון קיין ארץ ישראל, ער וויל נאר נישט מער זיין קיין עבד. מען זאגט אים: נעקסטע יאר וועסטו נישט דארפן שנארן ברויט.

- פאר דעם צווייטן (דער ערליכער איד): **"השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל"** — ער וויל א פסח כתיקונו אין ארץ ישראל.

קאונטער-מיינונג: אפשר איז דער פשוטער פשט אז ביידע לשונות גייען אויף **דעם זעלבן מענטש** — ס'איז א דאפלטע לשון ווי מען געפינט אין אסאך מקומות.

3. "כל דכפין" — מקור און פראקטישע ענינים

חידושים:

1. **מקור:** "כל דכפין ייתי ויאכל" איז **א גמרא אין מסכת תענית** — עס שטייט נישט ספעציעל אויף פסח. דער לשון איז פון דארט גענומען געווארן.

2. **חילוק צווישן "כל דכפין" און "כל דצריך":** "כל דכפין" מיינט ווער ס'איז הונגעריג; "כל דצריך" מיינט ווער ס'האט וואס צו עסן אבער האט נישט קיין מצה אדער ד' כוסות וכו'. דאס פארבינדט זיך מיט דער **משנה "אפילו עני שבישראל"** — אז מ'דארף זארגן אז יעדער איד זאל האבן די צרכי פסח.

3. **דער מנהג:** מ'האט אויפגעהויבן דעם טיש, געעפנט די טיר, און געזאגט יעדער זאל קומען עסן. **פראקטישע קשיא:** "ועכשיו שכנים גוים" — ס'איז א פראבלעם, מ'דארף געבן פאר די גוים פאר פסח כדי זיי זאלן נישט קומען. דערפאר זאגט מען עס נאר (אן טאקע עפענען די טיר).

4. **פראקטישע קשיא:** ווען מען זאגט "כל דכפין ייתי ויאכל", עסט מען דאך נאך נישט — מען האלט ערשט ביי כוס שני, און מען דארף נאך זאגן די הגדה פאר צוויי שעה!

5. **רש"י'ס פשט** אויף "כל דכפין" — "לפי שאין שיעור למרור" — ווערט דערמאנט, אבער מען זאגט אז דאס איז נישט דער פשט'דיגער טייטש.

4. "ייתי ויפסח" — לשון

קשיא: וואס מיינט "ייתי ויפסח"? מ'מאכט דאך נישט קיין קרבן פסח! צי "פסח'ן" איז א פארב ווי "פורים'ען"? מען באמערקט אז מען זאגט "פסח'דיג" אבער נישט ממש "פסח'ן" אלס פארב אזוי ווי "פורים'ען."

5. "דכפין" vs. "דכפן"

קשיא: דער לשון "דכפין" (מיט א יו"ד) איז אומגעוויינטליך — "דכפן" וואלט געווען דער פשוטער לשון פאר הונגער. דאס בלייבט אן אפענע שאלה.

ד. "השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין"

1. פאר וועמען רעדט מען?

פשט 1: מען רעדט צו די **ארעמעלייט** וואס מען האט אריינגערופן. דער בעל הבית זיצט ביים סדר, נעמט אויף ארעמע געסט, און מוז זיי **מפייס** זיין (ווי דער רמב"ם האט געזאגט). מען זאגט צו דעם עני: "דו ביסט היינט מיין גאסט, אבער נעקסטע יאר וועסטו אליין זיין א בן חורין." דאס איז חיזוק ווערטער פאר דעם גאסט — ער זאל זיך נישט שעמען.

קשיא אויף דעם פשט: מיר זענען דאך **אלע** עניים און עבדים היינט! מען דארף נישט ליגנען צו מאכן דעם ארעמאן פילן גוט — מיר זענען טאקע אלע קנעכט אין גלות.

תירוץ: ס'איז נישט קיין ליגנט — מיר זענען טאקע אלע קנעכט. "השתא עבדי" גייט אויף אלעמען, נישט נאר אויף דעם ארעמאן.

2. עבדות — וואס מיינט עס?

חידוש: עבדות מיינט נישט בעיקר פיזישע צער און שלאגן, נאר דער מאנגל פון חירות — נישט אינדעפענדענט זיין. "עבודה למצרים" מיינט נישט אז מ'האט געשלאגן (כאטש דאס איז אויך געווען), נאר אז מ'איז נישט געווען בני חורין. מ'חילק צווישן די לעצטע צוויי יאר אין מצרים (וואס איז געווען ווי א קאנצענטראציע קעמפ) און דעם אלגעמיינעם מצב פון עבדות וואס האט געדויערט לענגער — וואס איז געווען פשוט א מאנגל פון אייגנשטענדיקייט.

[דיגרעסיע: משל פון אמעריקע] יעדער וואס ארבעט מוז בערך צוויי טעג א וואך ארבעטן פאר די מדינה (טעקסעס/מיסים). אין מצרים האט מען אויך געדארפט בויען גאסן — אבער די גאסן זענען געווען פאר די מצרים, נישט פאר די אידן. "לשנה הבאה בני חורין" מיינט: מיר ווען האבן אונזערע אייגענע גאסן, נישט מצרישע גאסן.

3. "לשנה הבאה בארעא דישראל" — מקור

חידוש: "בניסן נגאלו" — "לשנה הבאה" מיינט ספעציעל די צייט פון ניסן, נישט סתם א קאלענדאר יאר. אבער עס ווערט באמערקט אז די ראיות דערפאר זענען שוואך.

ה. "שלשה דברים" — פסח, מצה, ומרור

דער רמב"ם'ס ווערטער (אין די הלכות): "כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח מצה ומרור" — פסח "על שם שפסח", מרורים "על שם שמררו מצרים", מצה "על שם שנגאלו."

חידוש: אין דעם רמב"ם קומט דאס שטיקל וועגן מצה **צוויי מאל** — איינמאל אין די הלכות (פריער) און איינמאל אין דעם נוסח הגדה ("ומגביה המצה ואומר מצה זו שאנו אוכלים"). דאס ערשטע מאל איז אין די הלכות, און דאס צווייטע מאל איז ווען ער ברעכט די מצה ביים סדר.

ו. מה נשתנה

1. דער רמב"ם'ס סדר פון די פיר קשיות

פשט: דער רמב"ם'ס סדר פון די פיר קשיות איז אנדערש ווי אונזער געוואוינטער נוסח. ער הייבט אן מיט **"מטבילין"** (טונקען כרפס), דערנאך **מצה**, דערנאך **מרור** — וואס גייט לויט דעם סדר הלילה (ערשט טונקט מען כרפס, דערנאך עסט מען מצה, דערנאך מרור).

חידושים:

1. וועגן **הסיבה** ווערט באמערקט אז הסיבה איז "די גאנצע צייט" — נישט אן איינצלנע מעשה אין א באשטימטע צייט, דערפאר האט עס נישט קיין באשטימטע פלאץ אין דעם סדר.

2. **חילוק אין נוסח:** ביי מצה שטייט "כולו מצה" (מען עסט נאר מצה); ביי מרור שטייט נישט "כולו מרור" — נאר אביסל; ביי הסיבה שטייט "כולנו מסובין" — אפילו נישט בני ישראל.

2. ווער זאגט מה נשתנה?

חידוש: לויט דעם רמב"ם זאגט דער **ראש הבית** (נישט די קינדער) די מה נשתנה. ער זאגט אלעס — ער פרעגט און ער ענטפערט, "מתחיל בגנות ומסיים בשבח." דאס איז אנדערש ווי אונזער מנהג וואו די קינדער פרעגן מה נשתנה. דער רמב"ם פארשטייט אז דאס איז א **נוסח** — מען דארף זאגן די גאנצע נוסח. ביי דעם רמב"ם שטייט נישט בכלל קיין באזונדערע שאלות פון קינדער אין דעם נוסח גופא.

חילוק: דער דין פון "שואלין ודורשין" — אז דער בן שואל — איז אן **עקסטערע הלכה**, נישט טייל פון דעם נוסח ההגדה אליין. אזוי ווי "אומר הקורא" — דער נוסח איז איין זאך, און דער דין פון שאלה-תשובה איז א באזונדערע הלכה.

3. וואס איז דער מקור פאר "מה נשתנה"?

הויפט-שאלה: וואס איז דער פסוק-מקור פאר דער ספעציפישער פארם פון "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות"?

חידושים:

1. "כי ישאלך בנך" איז דער מקור פאר שאלות בכלל — אבער דער פסוק רעדט פון א נארמאלע שאלה: "וואס איז דאס?" (וואס איז מצה? וואס איז תפילין?). די "מה נשתנה" איז אבער א גאנץ אנדערע סארט שאלה — נישט "וואס איז דאס?" נאר "פארוואס איז הלילה הזה אנדערש פון אלע אנדערע נעכט?" דאס איז א "פאני נוסח" — א ספעציפישע פארמולירונג וואס דארף האבן א מקור.

2. לויט דעם פשט'דיגן "כי ישאלך" דארף מען גארנישט טון עפעס ספעציעלעס — סתם אז מען טוט די מצוה, וועט דער זון פרעגן. אבער **חז"ל האבן געמאכט תקנות** (חטיפת מצה, כרפס, אנדערע שינויים) כדי "שישאלו" — וואס ווייזט אז זיי האבן געוואלט א ספעציפישע סארט שאלה, נישט סתם "וואס איז דאס?"

3. **זוכן א מקור:** מ'גייט דורך פארשידענע פסוקים: "והיה כי יאמרו אליכם מה העבודה הזאת לכם" (דער רשע), "והגדת לבנך ביום ההוא" (שאינו יודע לשאול), "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת" (ואתחנן), "שומר מה מלילה," "מה יום מיומים," "מה ילד יום" — אבער **קיינער פון זיי איז נישט דער דירעקטער מקור.** די שאלה בלייבט אפן.

ז. "עבדים היינו לפרעה במצרים"

דער רמב"ם'ס נוסח: "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלקינו משם" — און עס שטייט נישט "ומשם הוציאנו ה' אלוקינו" ווי א באזונדערע הוספה, ווייל ער האט שוין געזאגט "מתחיל בגנות" — דאס הייבט אן מיט גנות.

חידוש: "ואילולי הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים" — דאס ווערט פארבונדן מיט "והיא שעמדה" — אז עס איז נאך נוגע היינט, "אנו ובנינו" וואלטן געווען משועבדים. דאס האט צו טון מיט דעם שפעטערדיגן דין פון "לראות את עצמו" — אז יעדער דארף זיך זען ווי ער אליין איז ארויסגעגאנגען.

ח. "ואפילו כולנו חכמים... מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים"

דער רמב"ם'ס ווערטער: "ואפילו כולנו חכמים, כולנו זקנים, כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים."

חידוש: דער מקור פון "ואפילו כולנו חכמים" קומט פון דער **שאלת הבן החכם** — דער חכם פרעגט "מה העדות והחוקים והמשפטים", און דערפון לערנט מען אז אפילו חכמים דארפן ספר זיין ביציאת מצרים. דער רמב"ם האט דעם מקור שוין דערמאנט פריער (אין פרק ז). דער קרבן ציון ווערט דערמאנט.

ט. "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח"

חידושים:

1. **מקור:** דער מקור איז דער **מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע** וכו' וואס זענען געזעסן אין בני ברק — דאס איז דער ראיה אז מ'איז משובח ווען מ'איז מרבה.

2. **קשיא:** אפשר זענען זיי סתם גרויסע צדיקים געווען, נישט ספעציעל וועגן דעם?

3. **תירוץ:** דאס אליין וואס מ'פארציילט די מעשה ווייזט אז ס'איז א שבח — ווייל מ'פארציילט נאר זאכן וואס ווייזן שבח פון חכמים, ווי דער רמב"ם זאגט "מצוה לספר בשבחן של חכמים."

4. **וויכטיגער חידוש:** אין דעם רמב"ם'ס אריגינעלע נוסח הגדה איז דער מעשה פון רבי אליעזר **נישט דא** (ווי אויבן דערמאנט). וואס מ'טרעפט אין אונזערע אויסגאבעס איז פון דעם דרוקער.

י. [דיגרעסיע: "אחכה לו בכל יום שיבוא"]

חידוש אין פשט: "אחכה לו בכל יום שיבוא" מיינט **נישט** "איך ווארט אז ער זאל היינט קומען" — עס מיינט "איך ווארט היינט אז ער זאל קומען." פשוט'ע עברי טייטש — דער ווארטן איז יעדן טאג, נישט אז ס'מוז דווקא היינט זיין. אפילו דער נוסח וואס דער סידור האט, וואס שטייט נישט ערגעץ אנדערש, מיינט נישט אז משיח מוז היינט קומען.

תמלול מלא

דער רמב"ם'ס נוסח הגדה: "בבהילו יצאנו ממצרים" און דער ענין פון לחם עוני

דער רמב"ם'ס נוסח הגדה — א מעתיק, נישט א מחדש

Speaker 1: אקעי, סאו האבן מיר געהאט אין די הגדה. די הגדה איז נישט קיין פירוש, סתם אזוי נוסח הגדה. אזוי ווי ער טוט אויף תפילות, קריאת התורה, אזוי האט ער אויף נאך איין פלאץ דאס געטון. דאס אלעס.

נו נו. ער טענה'ט אז ס'איז דא נאך זאכן, לאמיר זען. ס'איז דא... זעקס, אין קורצן, ארבעה. יא, די נוסח, נוסח התפילה, נוסח.

פארוואס האט ער אויך געברענגט די מנהגים? ס'איז דא מענטשן וואס האבן געמאכט די מנהגי גאולה. וואס איז די זאך? די גמרא זאגט נישט. די גמרא זאגט "כשם שעמדו משה ואהרן", אונז דארפן מיר זאגן וואס צו טון. אונז דארפן מיר נאך שטיין מיט אונזערע פלאנען, דאס צו וויסן. איינציג וויסן מיר אז הלל האט מען געזאגט, אליינס, פאר קריאת ים סוף שטייט אין די גמרא.

אה, מ'דארף נאך טוישן אפאר, ארויסנעמען די שארטקאטס. איך מיין, ס'איז נישט קיין גרויסע פראבלעם. איך זע נישט קיין סאך אישוס. אקעי.

מנהגים און דער זוהר

Speaker 1: על כל פנים, מנהגים, מנהגים, מנהגים. די זוהר זאגט, "מנהג ישראל בזמן הגלות כך הוא". יא. "מספר על כל שנה ושנה". די הגדה הייבט זיך אן "בכל שנה ושנה", ווי איינער זאגט אזוי. "בבהילו יצאנו ממצרים". יא, "בחיפזון יצאנו".

די חשיבות פון חיפזון אין די הגדה

Speaker 1: ס'איז אינטערעסאנט אז מ'רעדט אזויפיל פסח וועגן די חיפזון און חלק. מצה איז וועגן "שלא הספיק". ס'איז אינטערעסאנט פארוואס דער בעל הגדה האט אנגעהויבן ביי די חיפזון יציאת מצרים. ווער רעדט וועגן דעם? איך פרעג. איך זאג, איך וויס נישט ווער ס'רעדט וועגן דעם. ס'איז מיר אינטערעסאנט. ווער רעדט אזויפיל וועגן די חיפזון? איך זאג, ביים סדר רעדט מען נישט אזויפיל וועגן דעם. מ'הייבט אן מיט די "בבהילו יצאנו", און די מצה איז "על כי בחיפזון יצאנו מארץ מצרים שלא הספיק בצקם של אבותינו". ס'איז אינטערעסאנט, אבער וואס איז די חשוב'ע זאך? וואס גייט מיך אן אזוי שטארק די חיפזון?

נו נו. מ'דארף וויסן. אפשר וועט אויך די גאולה אחרונה זיין שנעל, וואס מ'דארף טראכטן די רבי'שע סיבות. נו נו. אפשר איז דא פשוט'ע טעמי המצוות. אדער אדרבה, פשוט'ע פראקטישע סיבות. אבער מ'דארף טראכטן, מ'דארף וויסן די סיבות.

דיון: דער לשון "בבהילו" אין תרגום

Speaker 2: אקעי. די בהילו שטייט נישט אין די תרגום?

Speaker 1: דער רמב"ם'ס נוסח, דער רמב"ם האט נישט מחדש געווען די נוסח. דער רמב"ם'ס נוסח, דער רמב"ם האט נישט מחדש געווען די נוסח. איך האב דיר געזאגט, ר' ראבינאוויטש, ער גייט נישט פרעגן אויף דעם, דאס איז נישט קיין רמב"ם, דאס איז סתם, וויאזוי הייסט עס? דאס איז סתם די נוסח וואס דער רמב"ם האט מעתיק געווען. ס'איז פשוט מעתיק געווען, ס'איז זיין, אבער ער האט נישט... ס'שטייט נישט וועגן די בהילו דא.

Speaker 2: הא לחמא עניא דא, 106. אין אנדערע פלעצער שטייט עס נישט.

Speaker 1: וואס איז די טייטש פון "בחיפזון" אין די תרגום? וואס זאגט ער? ס'איז נישט א לשון התרגום, "בבהילו"? איך פרעג דיך, איך ווייס נישט. וואס זאגט תורת האדם? וואס זאגט דער מענטש?

Speaker 2: די גאנצע שטיקל איז אויף ארמיש. פארוואס איז עס אויף ארמיש? ער זאגט אז ס'איז געקומען פון די... פון די... פון די זמן הגאונים, אדער עפעס.

Speaker 1: וואס איז מלחם? איך האב נישט קיין הגדה דא. שטייט דען נאר אין רמב"ם'ס הגדה שטייט עס? אין נארמאלע הגדה'ס שטייט עס נישט?

Speaker 2: איך האב געמיינט אז די בהילו זאגט ער מאכט אזוי ווי אזוי זענען די קינדער ארויס פון מצרים.

Speaker 1: פארוואס זאל מען נישט מאכן היינט אויך די בהלה?

Speaker 2: אה, וועגן וואס ס'שנעפט אוועק די טיש? מסלק על כל שינוי ואומר? איך ווייס נישט. איך האב געמיינט אז ס'שטייט ערגעץ.

וואס מיינט "בבהילו" — מער ווי סתם שנעל

Speaker 1: "בהילו" שטייט אין א פסוק, עקשעלי, אין עזרא. "ובהילו לירושלים", איך ווייס נישט. "בהילו" מיינט רש"י זאגט דארט. איי געס אז ער מיינט דא איז, איך ווייס נישט.

דאס וואס אונז רופן געווענליך בהלה איז לכאורה א מישעל פון וועלן מען יאגט זיך איז דא דאס וואס אונז רופן בהלה, נפשו בם בהלה. וואס ס'שטייט יא, ס'איז אפילו נישט לשון הקודש אפילו, "ויבהילו להביא את המן". "ויבהילו" מיינט שנעל, גשאיילט. אבער ניין, דאס וואס איך זאג אז אונז רופן בהלה איז עפעס אן אנגעצויגנקייט, עפעס א בהלה. נפשו בם בהלה, זאגט מען אין די שאלות. איז לכאורה א מישעל, ווייל ווען מען יאגט זיך איז אסאך מאל דא אן אנגעצויגנקייט.

ווייל די אידן זענען געווען זייער פרייליך ווען זיי זענען ארויס פון מצרים, אבער ס'איז געווען אן אנגעצויגנקייט. ס'איז געווען פרייליך.

Speaker 2: יא, אבער ס'מיינט עפעס אזויווי צומישעניש, ניין? אדם בהול על ממונו.

Speaker 1: פארוואס האט ער עס נישט געטראפן דעמאלטס מיין פריערדיגע סוירטש? א לײדיגע איי וואס ער איז... די סכנה איז בבהילו. בבהילו איז די תרגום פון חיפזון. פארוואס האט ער נישט פריער געטראפן די שייגעץ? איך פארשטיי נישט פארוואס מ'זאל עס נישט טרעפן. סא לכאורה איז טאקע מער ווי סתם שנעל. סא לכאורה עפעס... בבהילו יצאת מארץ מצרים. איז די לשון... סא ס'שטימט, בבהילו מיינט נישט נאר שנעל. בבהילו קען יא מיינען אזויווי אויך פלוצלינג. ווייל מ'זאגט דאך "שלא הספיקו בצקם של אבותינו", מ'האט זיך אזוי געאיילט אז מ'האט זיך נישט געקענט אריינטן, מ'האט נישט געקענט...

אקעי. עניוועי, ס'איז א לשון. וואס איז דאס? בבהילו יצאו. ס'שטימט נישט, ס'איז האלב וועגס ארמיש און האלב וועגס לשון הקודש. בבהילו איז די תרגום פון חיפזון. ס'איז די תרגום פון חיפזון. ס'איז דאך ווירד.

דער רמב"ם'ס נוסח פון "שלשה דברים"

Speaker 1: איך ווייס שוין פארוואס יעצט קוק איך צוריק, אבער פריערדיגע רמב"ם'ס האבן געזאגט **"כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח מצה ומרור"**. פסח איז ער מסביר, זאגט ער אין די מלוכה, "על שם שפסח". מרורים "על שם שמררו מצרים". מצה "על שם שנגאלו".

די צדקת שטייט דארט דריי מאל אין רמב"ם. די ריכטיגע איז אין די ערשטע מאל. די צווייטע מאל זאגט ער "יא, וואס דו קענסט, און דאן קומען דערצו".

Speaker 2: פארוואס איז דא אין די נוסח אז ער זאגט עס צוויי מאל?

Speaker 1: ניין, ס'איז נישט צוויי מאל. נישט נאר דא אין די נוסח, מ'נעמט עס אויך ארויף, אבער פארדעם איז שוין געשטאנען איינמאל. ס'איז געשטאנען איינמאל פארדעם צדקת. יא, "ומגביה המצה ואומר מצה זו שאנו אוכלים". אבער ס'איז נישט געשטאנען די ערשטע מאל אין די רמב"ם. די צווייטע מאל דארף ער זאגן ווען ער ברעכט, און ווען ער ברעכט די צווייטע.

אקעי, אונז ווייסן נישט וואס איז די "רביהו". אויב דו ווייסט, קענסטו נאך זאגן.

דיון: "מצריכין להוציא" און די מחלוקת

Speaker 2: אקעי. וואס מיינט "מצריכין להוציא"? ווי גייט ער אריין? וואס מיינט אויף די הגדה?

Speaker 1: ער ברענגט אויף די סדר אז מ'זאל לערנען נאך פסח, שפעט ביינאכט פסח. אה, לכאורה... ס'איז דא א מחלוקת צו מ'זאל אויסזאגן די סיפור יציאת מצרים אויף די קרבן פסח. אה, וויאזוי די הגדה איז, מיינט עס מיט "מישהו איש"? איז אן... אהם... וואו איז די ערוה?

"הא לחמא עניא" און דער פסוק אין פרשת ראה

Speaker 1: אקעי, לכאורה איך קען דיר זאגן א פשט אויף יעצט. לכאורה דעם שטיקל גייט צוזאמען מיט "הא לחמא עניא", רייט? "הא לחמא עניא". דו דארפסט האבן א פירוש אויף די פסוק פון... נישט "בחיפזון" זאגט ער. ס'איז דא א פסוק, ס'שטייט אין פרשת ראה, **"לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך"**. אקעי? דער פסוק איז דער איינציגסטער פסוק וואס ס'שטייט "לחם עני". און די "הא לחמא עניא" קומט דאך צו זאגן דאס. ס'איז זיכער אז די "בחיפזון"... ס'שטייט "לחם עוני כי"... איז די תרגום פון... לחם עוני כי בחפזון. סאו עפעס קומט, איך ווייס נישט שוין פארוואס מ'האט זיך דערמאנט פון דעם פסוק יעצט, אבער for some reason זע איך אז מ'בויעט זיך אויף דעם פסוק. אמת? שטימט? ווייס איך שוין וואס.

די שייכות פון "כל דכפין" צו לחם עוני

Speaker 1: אקעי. ס'איז אינטערעסאנט, ווייל ס'זעט אויס אז די ענין פון כל דכפין האט עפעס אויך צו טון מיט לחם עוני. און אז מ'זאגט שוין נארים עלובים, מיר זענען דאך אלע נארים עלובים, האט זיך איינער עניו זארגן פאר די אנדערע. כ'ווייס נישט, סתם, סתם. ס'איז אינטערעסאנט.

אדער אפשר ווייל אונזערע זיידעס האבן געהאט א לחם עוני, איז דא אפשר א מצוה פון כל דכפין. ס'זעט אויס אז דא איז אויסער די געווענליכע דין פון... ס'איז שוין א חידוש צו זאגן, אבער אויסער די געווענליכע דין פון הכנסת אורחים און צדקה, איז דא אפשר אן ענין מיוחד פאר פסח, אז ווייל ס'איז א לחם עוני, ווייל אונזערע זיידעס זענען ארויסגעלאפן מיט האלב געבאקענע ברויט, זאלן מיר אויך אריינעמען נארים עלובים.

אבער דער רמב"ן האט געזאגט אז דאס איז די פשט פון "זכור טוב עבדך ישוע". און מ'זעט ווען מ'רעדט וועגן לחם עוני, זאגט מען גלייך... ס'איז אינטערעסאנט, ווייל א נארמאלע מענטש איז שווער צו עסן די ברויט. ווער האט ליב די ברויט? עניים. עניים עסן די ברויט, דאס איז אן ארעמע ברויט. דאס איז וואס די טייטש, ווייס איך נישט, דאס קען זיין.

Speaker 2: מ'זאגט, מ'שליסט דאס צוזאם מיט ראשונים אדער אחרונים, אז ס'איז א מין ברויט וואס עניים עסן.

Speaker 1: סאו שטימט זייער גוט אז דו זאגסט, פאר וועם זאל מען ערווארטן פאר דעם? די עניים. דאס איז זייער ברויט. קוק, איך האב די

ברויט וואס עניים עסן.

Speaker 2: ניין, דאס איז נישט וואס איך האב געמיינט צו זאגן. איך האב געמיינט צו זאגן בעיקר די אנדערע זאך.

Speaker 1: אבער דו מיינסט צו זאגן אז מ'דארף רופן די נארים עלובים ווייל מ'דארף געדענקען...

חיפזון ווייזט אויף עניות

Speaker 1: אבער איך וויל לאמיר זאגן אז ס'האט צו טון ספעציפיש מיט די חפזון און מיט דעם וואס ס'האט נישט הספיק בצקו להחמיץ. דאס איז עפעס אן ענין וואס ווייזט עניות. אן עני האט נישט קיין צייט צו ווארטן, ער לעבט פון די האנט צו די מויל.

הא לחמא עניא — המשך דיון

לחם עניא — פשט אין דעם באגריף

Speaker 1: ס'איז אינטערעסאנט, יולי, א נארמאלער מענטש איז שווער צו עסן די ברויט. ווער האט ליב די ברויט? די עניים. עניים עסן די ברויט, זיי האבן גארנישט קיין ברויט. דאס איז וואס דער טייטש, ווייס איך נאר. זיי זאגן אז מען שליסט צערקן אין ראשונים אדער אחרונים, אז די מין ברויט וואס עס האט גארם עסן. סאווי שטימט זייער גוט! אבער ווי פאר וועם זאל מען ערווייטן פאר דעם? דער אניאום! דאס איז אייער ברויט! קוק כאב די ברויט וואס עס האט אניאום עסן! יא, אדערשט דאס איז נישט דאס מיינע צו זאכן. דו מיינסט נס צאגן בעיקר די אנדערע זאכן?

אז מען דארף רופן די ארימענלייט, ווייל... איך געדעקען דאס... אבער... איך וויל אביר אז ס'אווים צו טון ספעציויקלי מיט די איכן פזון, און מיט דעם וואס האט עס איז פיק בצייקל. דאס איז עפעס א עימין וואס עס ווייז עניות, א עניה שלעפט מיט זיין... א עניה שלעפט מיט די מצות די לחם עניה. איך ווייס נישט! איך ווייס נישט! זאג מיך טריטש אין די פסוק! עס ווי מיך טריטש אין די פסוק! ס'אוויסטו יא מיט די תוכל לב מצות? ווייל... ניי, עס קען זיין אז די וחפות איז גיין שוין אויף די לחם עניה. עס וואס דארף נאך אזוי. מצות זעצן, ווייל מצות איז נאך אזוי. די ראשון זאגט בחזרות, עס האט מיך נישט קלאר ווי טריטש אין דאך מעניה. נישט וואס איז טריטש אין דאך מעניה, די טריטש אין דאך מעניה. אבער וויינער, פיידע פון זיי דערעכן ווייסן נישט וואס זיי מיינען. ניי. ס'איז עפעס מיט א ארם און ליין. ס'איז נישט אזעג! עובדים! די וואס גייט דא פארן. העלאו? נאר וואס האט מאכט סאך סענס! דער זית, וואס דא אוכלי אביתנו בארד מצרים, ולכח דפני, ויציאת אמיר מצרים, לייד עס וואס דא פון דארט האסטו געקומען מיט דיינע תורות, וואס דער עס איז בעס וואס מ'געסן אין מצרים מלכה, ווייל דארט מ'לייט עסן, אבער ס'איז אויך נישט ממש להרוס עצמו. אקעי?

דער לשון פון "הא לחמא עניא" — ארמית און לשון הקודש

Speaker 1: שעתא, וואס איז שעתא? שעתא אוכל? אין ארמית איז דא שעתא, יא. שעתא מיינט השתא, די יאר. שלום על בית ישראל, שעתא אדא, אה, שעתא אדא, שעתא תתיר. רייט? באט די נעקסטע איז שעתא אדא, און דאן גייט ער צו שעתא אוכל.

די גאנצע שטיקל דזשאמפט ארום פון ארמית צו לשון הקודש, רייט? **הא לחמא עניא** איז אלעס לשון הקודש, רייט? נאכדעם, **לשנה הבאה בארעא דישראל**. אה, לשנה הבאה, נישט לשעתא. די רעשט פון די שטיקל זאגט ער עס יא. איין מינוט זאגט ער עס יא, איין מינוט זאגט ער עס נישט. ער איז נישט קלאר צו ער רעדט אויף לשון הקודש. ס'איז א גארנישט א שפראך, א מין אומאויסגעארבעטע שפראך.

סאו דאס איז אוודאי א שטיקל וואס איז אויך זיווג זיווג מיט מיין הגדה, רייט? פארוואס? וויאזוי ווייס איך אז דאס איז א שטיקל פון מיין הגדה? ווייל ער זאגט שעתא אוכל. אקעי, גוט. איז וואס איז די פשט? ווייס איך נישט. ער האט געזאגט שעתא עבדי. סאו מ'רופט זיך עבדים ממש? אדער יא, כאטש עבדים חשובים? איך האב א פשט, אבער נישט ממש עבדים. אין מצרים איז נאך נישט געווען ממש.

עבדים למצרים — וואס מיינט עבדות?

Speaker 2: אבער אין מצרים איז פיין עבדות, מ'האט געדארפט ארבעטן. און דא דארף מען נישט ארבעטן? אויב מ'וויל האבן געלט איז דא א סיסטעם. א קנעכט איז איינער וואס מ'האט געדארפט ארבעטן.

Speaker 1: ניין, דו גייסט שפעטער אויף מצרים. אקעי, גיי מיר נישט אריין אין דעם. מיר וועלן רעדן וועגן די ברירות.

די פראבלעם מיט מצרים איז נישט געווען אז מ'האט געדארפט צופיל ארבעטן. עס איז געווען אז מ'איז געווען אין גלות.

Speaker 2: ניין, איך רעד נישט פון די לעצטע צייטן.

Speaker 1: די לעצטע צוויי יאר איז מצרים געווען א קאנצענטראציע קעמפ. איך האב שוין געהאט די ויכוח אין אנדערע פלעצער, אן אנדערע מאל. יעדער האט שוין פארגעסן, ווייל אזוי האלט איך. אנדערע מענטשן האבן זיך שוין אויך געשלאגן מיט מיר, און זיי האבן געזאגט אז איך האב נישט קיין סענס, אבער דאס איז די טרוט.

די פוינט איז, עבודה למצרים, עבודה למצרים מיינט נישט, ס'איז ביטער, עבודה למצרים מיינט נישט אז מ'האט געשלאגן. דאס איז נישט די עיקר פראבלעם. די צווייטע איז אז מ'איז געווען נישט בני חורין, אין אנדערע ווערטער, נישט אינדעפענדענט. דאס איז די פראבלעם, דאס איז די טייטש פון עבדים למצרים, נישט לא פחות ולא יותר.

דרך אגב, דא אין אמעריקע, יעדער איינער וואס ארבעט דארף בערך צוויי טעג א וואך ארבעטן פאר די שטאט. ווייסטו ווי אזוי דאס הייסט? דאס הייסט טעקסעס. מיסים, שרי מיסים. נאכאמאל, יעדער איינער, יעדער איינער. יא, יא, מצרים האט אויך געדארפט האבן שיינע גאסן, נא פראבלעם. דאס הייסט אן עבד. ווען ווער האט די גאס? די גוי, די מצרי. און ווען **לשנה הבאה בני חורין**, וואטעווער, גייען מיר האבן אונזערע גאסן, נישט מצרי'שע גאסן, נאר אמעריקאנער גאסן. דאס איז די טייטש פון עבדות, איך מאך הנחות פאר דיר.

אודאי איז דא אמאל געווען א מציאות פון ממש א רשעות, מ'האט געשלאגן, אבער די פראבלעם איז נישט געווען די רשעות און די שלאגן. די פראבלעם איז געווען אז ס'איז נישט געווען קיין חירות. דאס איז דברים פשוטים. אפילו אויב איינער וועט זאגן אז ס'איז יא געווען שרעקליך, אבער די ווארט איז נישט די שרעקליכקייט, די ווארט איז דאס. און היינט זענען מיר אויך צוריק קנעכט.

"השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין" — פאר וועמען רעדט מען?

Speaker 1: סאו וואס זאלן מיר זיין? האפן אז נעקסטע יאר... סאו נעקסטע יאר וועלן מיר מאכן פסח. וואס זאלן מיר מאכן דאס יאר פסח? גוט דורכזאגן?

Speaker 2: הא?

Speaker 1: מסכים? סאו וואס איז די פשט פון די הגדה? העלא? פארוואס זאלסטו מאכן הנחות און פרעגן קשיות? סאו איך מיין אז מיר זענען געווען עבדים. איך פארשטיי נישט וואס דו זאגסט.

Speaker 2: אונז זענען מיר היינט עבדים, וואס שטייט אין די הגדה.

Speaker 1: **הא לחמא עניא**, מ'דארף טאקע פארשטיין. נו, אוודאי, אוודאי.

אה, מ'דארף טאקע פארשטיין, זייער גוט. טאמער צוזאמען מאכט נישט, ס'איז פעיק. נעקסטע יאר מאכן מיר אן עכטע פסח, אבער היי יאר איז פעיק.

אזוי ווי אונז האבן געדענקסטו אונז האבן געזאגט, נאר דרך ארעי, ס'איז נאר להראות. געדענקסטו אונז האבן געלערנט אז מ'דארף זאגן "כמו עבד זה וכמו שבח זו"? מ'קען ווייזן אויף זיך אליינס, מ'דארף נישט האבן קיין "כמו שבח זו". ווי זעט מען אבער אזוי די בני חורין? נעקסטע יאר וועט מען עס זען.

איך ווייס נישט, די **לשנה הבאה,** פון וואו קומט דאס בכלל די נוסח "לשנה הבאה בירושלים"? איז דאס א פסוק? לשנה הבאה, פארוואס נעקסטע יאר?

Speaker 2: אקעי, אבער נעקסטע יאר איז אין ארדר. מ'האט דאך די רגלים החיים.

Speaker 1: ניין.

זעט זיך אז אויך... ניין, ס'איז קלארער אז דאס איז חיזוק ווערטער וואס מ'זאגט פאר די ארעמעלייט וואס מ'לאדענט. מ'זאגט פאר די ארעמעלייט, **"כל דכפין ייתי ויאכל",** אבער מיר זענען דאך קנעכט. ניין, חס ושלום, נאר דאס יאר ביסטו מיין גאסט, נעקסטע יאר וועסטו זיין אן אייגענער קעניג. דאס איז חיזוק ווערטער פאר די גאסט. דער בעל הבית זיצט ביים סדר און ער נעמט יעדן ארים אויף, ער איז טאקע נישט קיין עבד, ער איז שוין יעצט א בן חורין. מ'רעדט צו די עני, קודם מוז מען מפייס זיין די עני. מ'הייבט אן די סדר, מוז מען מפייס זיין די עני, די ערשטע זאך, אזוי ווי דער רמב"ם האט געזאגט. מ'איז מפייס די עני, דו זעסט, עני, נעקסטע יאר וועסטו אליין זיין א בן חורין. שיינע פשט.

Speaker 2: נו, מעיבי. אונז זענען אבער אויך אלע עניים היינט, דו דארפסט זיך נישט שעמען. יעדער איינער זענען עניים.

Speaker 1: איז שוין, נאר אויב דו ווילסט ממש ארויסגיין פון די וועג, זאגן ליגנט צו מאכן אז דער קנעכט זאל פילן גוט. ס'איז נישט קיין ליגנט, מיר זענען אלע קנעכט. וואס שטייט דא? שטייט דא? שטייט אין די הגדה. מ'זאגט עס פאר די עני. **השתא,** דאס יאר איז טאקע דא נעבעך קנעכט, ס'איז דא אידן וואס איך האב דזשאסט געזאגט פאר זיי **"כל דכפין ייתי ויפסח",** אבער נעקסטע יאר וועט יעדער זיין בני חורין, יעדער וועט זיין... אקעי, ס'איז א פשט. איך ווייס נישט צו ס'איז א פשט. ס'איז געווען א זאך, ס'שטייט דאך אין די הגדה על פי מנהג, **"כל דכפין ייתי ויאכל".** אקעי. **"כל דצריך לפסח"?** **"כל דצריך לפסח"?** איך ווייס נישט וואס דאס טייטשט. **"ייתי ויפסח"?** אן אינטערעסאנטע לשון.

"כל דכפין ייתי ויאכל, כל דצריך ייתי ויפסח" — צוויי סארטן געסט

Speaker 2: און איך קום מיר פראווען א קרבן פסח?

Speaker 1: ניין, **"דצריך לפסח".** **"יפסח"** מיינט מאכן א קרבן פסח. ס'קען נישט זיין, מ'מאכט נישט קיין קרבן פסח. ווער ס'וויל פסח'ן? ווער ס'וויל שבועות'ן זאגט מען אויך?

Speaker 2: ניין, ס'איז נישט. מ'זאגט נישט. איך האב נישט געהערט אז מ'זאגט. עפעס זאגט מען יא. פורים איינער. פסח איז זיכער א זאך. אביסל. פורים'ען קען איך אויך הערן. לפסח?

Speaker 1: ניין, לפסח נישט. איך מיין פסח'ן. מאכט פסח'דיג זאגן מיר געוועגליך. האט ער זיכער פסח'ט, ניין?

ס'איז דא זייער אסאך געסט. **"כל דכפין ייתי ויאכל",** לכאורה רעדט מען פון צוויי מענטשן. מ'זאל אריינעמען אויך די געסט וואס זענען עמי הארצים גמורים און ווייסן נישט פון קיין פסח. זיי זענען הונגעריג. **"כל דכפין",** יעדער וואס איז הונגעריג זאל אריינקומען, גוים, אידן, עמי הארצים. די צווייטע זאך, **"כל דצריך",** איינער וואס איז א יא ערליכער איד, און ער וויל מאכן א קרבן פסח, ער וויל פראווען א פסח כתיקונו.

Speaker 2: נו נו.

Speaker 1: פארוואס זאגט מען **"דכפין"**? פארוואס זאגט מען נישט **"דכפן"**? ווייל די ד' איז א... ס'קען זיין אז די צוויי איז אויך, מ'רעדט צו די צוויי מיני מענטשן. פאר די **"כל דכפין"** זאגט מען, ענק זענען עבדים, נעקסטע יאר זענט איר בני חורין. מ'ווייסט נישט פון קיין ארץ ישראל און פון קיין גארנישט. פאר די אידן וואס מ'זאגט **"כל דצריך לפסח",** די ערליכע אידן, זאגט מען **"בארעא דישראל".** ער זאגט אויך **"דכפין".** איך פיל אז ס'איז ראנג **"דכפין".** **"דכפן"** מיינט מען סתם צו זאגן. **"דכפן"** איז די לשון פון הונגער.

אבער אמת'דיג איז דאך א גוטע פשט אז די **"השתא הכא"** צוויי גייט אויך ארויף אויף די צוויי מענטשן. דער איד וואס ווייסט נישט פון קיין פסח, ווייסט אויך נישט פון קיין ארץ ישראל. ער וויל איין זאך, ער וויל מער נישט זיין קיין עבד. מ'געבט אים חיזוק, נעקסטע יאר וועסטו זיין א בן חורין, וועסט נישט דארפן גיין שנארן ברויט. פאר די ערליכע אידן זאגט מען, דו ווילסט דאך האבן א קרבן פסח מיט א פסח כתיקונו. שלום על ישראל.

Speaker 2: איך ווייס נישט. איך וואלט געזאגט אז ס'איז די זעלבע.

Speaker 1: יא, אבער דו האסט נישט געזאגט שטייער.

Speaker 2: ניין, ווייל ס'איז דאך אזוי א דאפלטע לשון, אזוי ווי אלע...

Speaker 1: פשוט פשט איז ביידע.

שיעור בהגדה של פסח – נוסח ההגדה, מה נשתנה, ועבדים היינו

"כל דכפין" און "כל דצריך" – גשמיות און רוחניות

איך וויל איין זאך, איך וויל מער נישט זיין קיין עבד. מען געבט אים חיזוק, נעקסטע יאר וועסטו זיין א בן חורין, עס טויג נישט דארטן גיין נאר בן חורין. און פאר די ערליכע אידן זאגט מען, דו ווילסט האבן א קרבן פסח מיט א פסח כהלכתו? לשנה הבאה בירושלים.

לכאורה, איך ווייס נישט. איך האב נאך נישט געזאגט אז ס'איז די זעלבע זאך.

Speaker 2: יא, ווייל דו האסט נישט געזאגט שטייטער.

ניין, ווייל ס'איז דאך אזוי א דאפלטע לשון. אזוי ווי אלע...

Speaker 2: יא, פשטות איז ביידע איז א דאפלטע לשון, זיי זענען צוויי, כל דכפין און כל דצריך. באט מען קען אפשר יא מאכן חילוקים צווישן זיי. ווייל איינס זאגט מען כל דצריך ייתי ויפסח, מען זאגט נישט כל דצריך לפסח.

דאס איז טאקע, נאר ווען האט מען כל דכפין און דאס איז די זעלבע זאך, האט מען דאך געדארפט זאגן כל דצריך לפסח. ס'איז אן אנדערע זאך, ער קומט נישט ווייל ער איז הונגעריג, ער קומט ווייל ער וויל מיטהאלטן די יום טוב. איך דארף אויסגעפינען פון וואו דאס קומט.

אזוי קען מען זאגן חסידות אז איינס רעדט מען פון גשמיות און איינס רעדט מען, איינער וויל די רוחניות פון פסח. ער זאגט לשנה הבאה בארעא דישראל, ס'גייט נישט זיין בן חורין, דו גייסט זיין אין א מקום פון קדושה. כל דכפין, סתם א איד איז נעבעך הונגעריג, דאס וויל מען זאגן, לאמיר אריינברענגען שוואכע אידן, ס'גייט זיי נישט אן די מצוה, אבער זיי וועלן עסן א סעודה מיט וויין, מיט פלייש.

לכאורה, לאמיר אראפגיין פון דא, אבער פארוואס זאגט מען שוואכע אידן? איך בין נישט מסכים צו זאגן שוואכע אידן. איך וועל דיך נישט לאזן רעדן אזא זאך. שוואכע מענטשן זאגן א לשון פון א בעל הבית איז משובה. משובה'דיגע אידן.

Speaker 2: יא.

זאגט די הייליגע רמ"א ווייטער. אקעי, I don't know, מ'דארף לערנען בעסער. קיינער זאגט נישט פשטות אין מסב, די נסח ההגדה. דער חבר מאמר האט אויפגעהערט צו זאגן עניטינג פאר די מענטשן. און די מפרשים פון הגדה, זיי זאלן שוין ברענגען סעודות, און די אלע זאכן, יא.

Speaker 2: אה, ער זאגט, ער האט יא געברענגט אויף דעם.

יא, ער זאגט אז ס'שטייט אין רב עמרם און רב סעדיה, און...

ס'דארף קומען פון ערגעץ, דער ענין זיך. ס'דארף זיין געבויעט אויף עפעס. איך טריי צו כאפן וואס ס'איז געבויעט אויף.

Speaker 2: אה, דו זעסט, ער ברענגט עס טאקע אז ס'איז דא. מ'דארף טאקע...

דיסקוסיע: די פראקטישע קשיא פון "כל דכפין ייתי ויאכל"

Speaker 3: איך האב געוואלט פרעגן, די "כל דכפין" וואס מ'זאגט, איז דאך אן אינטערעסאנטע זאך. מ'זאגט **"כל דכפין ייתי ויאכל"**, אלע הונגעריגע זאלן קומען עסן. רש"י זאגט, "לפי שאין שיעור למרור". אבער ס'איז נישט די פשט. מ'זאגט "כל דכפין", אלע הונגעריגע אידן, יעצט קען מען שוין... אפילו פאר די שטוב, אלע קינדער זענען פאר'חלש'ט הונגעריג. זאגט מען זיי, "אלע הונגעריגע קינדער, מ'קען זיך שוין זעצן צום טיש"? מ'קען נישט! יעצט זאגט מען די הגדה פאר צוויי שעה. אקעי, מ'גייט עסן כרפס.

אה, האסט שוין געגעסן כרפס. מ'האלט זיך פאר די כוס שני.

Speaker 4: Not sure.

Speaker 3: איך בין געווען צוויי יאר צוריק אין שפיטאל, האב איך געוואלט זייער creative מיט כרפס. כרפס מיינט vegetables מיט זאלץ וואסער. סאו, chicken soup איז געווען כרפס. איך האב געוואלט מיין ווייב זאל עפעס עסן, זי האט זיך אויפגעוועקט, האב איך איר געפיטערט אפאר לעפלעך. סאו, chicken soup איז כרפס, right? וואס איז דאס? ס'איז vegetables וואס איז געקאכט מיט זאלץ וואסער. און איך האב געטראפן אפילו א פאטעטא, איך געדענק איך האב איר געגעבן אביסל פאטעטא קוגל, דאס איז אלעס געווען זאלץ. איך האב באמערקט אז אלע עסן איז בעיסיקלי וועדזשטעבלס און זאלץ וואסער.

יא, אקעי, נישט קיין מורא'דיגע חידושים האבן מיר דא.

מה נשתנה — דער רמב"ם'ס סדר

אקעי, מה נשתנה. מ'דארף טרעפן וואו איז דא די זאך פון "לשנה הבאה בארעא דישראל", א שורה מקודם פון אונזערע סידורים.

Speaker 2: אה, וואס איז א האפענונג, ס'איז א ברכה, ס'איז א תפילה. די גראמינא.

יא, מ'דארף טרעפן א פסוק. אקעי, מ'דארף טרעפן א פסוק.

Speaker 2: "כל ישראל" זאגט מען דאך אויך.

ס'איז אינטערעסאנט, מ'זעט אז די גאנצע זאך פון די יציאת מצרים איז שוין געווען איינגעלאדנט אזוי ווי די היינט-געווענליכע עסן אן אכילת קרעטשמעס. יא, מ'גייט יעצט דאנקען אויף די פריערדיגע גאולה. בכלל נשתנו בארעא דישראל", די ערשטע מאל זיי זענען ארויסגעלייזט געווארן.

Speaker 2: אה, יא, מאכט סענס.

ס'מאכט סענס. יא. וואס איז מיט דעם עיקר פשט? שיגאלנו ויגיענו", ווייטער, ווייטער, יא. מ'זאל נישט האבן די קשיא פון א כתה עבדה. יא.

"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות". די רמב"ם'ס סדר איז אנדערש ווי די סדר וואס מיר זענען געוואוינט. ער הייבט אן מיט "מטבילין". לכאורה גייט ער מיט די סדר הלילה, קודם איז מען מטביל די כרפס, נאכדעם עסט מען מצה, נאכדעם עסט מען מרור, אבער די הסיבה, ווען איז די הסיבה? וואס מיר טוען אלעמאל. הסיבה איז די גאנצע צייט. זייער גוט, מ'האט שוין געזאגט פשט. ס'איז דא מסתמא א גירסא.

אקעי, מה נשתנה. ער האט אפשר אן אנדערע חילוף אין די נוסח, איז אלעס אזוי ווי אונז ווייסן, מיין איך.

Speaker 2: יא?

יא. "הלילה הזה כולו מצה", מ'עסט נאר מצה. "הלילה הזה מרור", נישט "כולו מרור", אביסל. "כולנו מסובין", האבן מיר שוין געזאגט פשט, אפילו נישט בני ישראל. זייער גוט.

עבדים היינו — מקור און בנין

"עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלקינו משם". אקעי, דאס איז דאך א פסוק, רייט? **"ואילולי הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים"**.

דער רמב"ם'ס שיטה: ווער זאגט מה נשתנה?

און דער רמב"ם האט געזאגט אז דער ראש הבית זאגט נישט מה נשתנה, רייט? לויט דעם רמב"ם, אלעס, אלעס זאגט ער די גאנצע זאך. ער פרעגט און ער זאגט "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". אויב ער מיינט די כל ההגדה, זאגט ער די גאנצע זאך, פון אנהייב, אלעס וואס שטייט דארט. ס'איז אינטערעסאנט, דער מה נשתנה... ער האט נישט דא בכלל קיין שאלות.

Speaker 2: יא, אבער דאס איז א גוטע שאלה.

אבער דער רמב"ם פארשטייט אז דאס איז ווי א נוסח, מ'דארף זאגן די גאנצע נוסח.

און אפשר איז עס אזוי ווי "אומר הקורא". דער גאנצער דין פון שאלה, "שואלין ודורשין", שטייט נישט אין די נוסח, דאס איז אן עקסטערע דין, ס'איז אן עקסטערע הלכה. אקעי.

"עבדים היינו לפרעה במצרים", און ס'שטייט נישט קיין "ומשם הוציאנו ה' אלוקינו", ווייל ער האט געזאגט "מתחיל בגנות". **"ואילולי הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים"**. ס'איז אינטערעסאנט, ווייל אונז, איך מיין, פשטות איז א משנה, און אויך אזוי ווי אונז טוען, די קינדער פרעגן מה נשתנה. דער רמב"ם זאגט נישט דאס. ער זאגט אז דער בן שואל, ער זאגט אז מ'דארף אים ענטפערן. סאו ער ענטפערט אים אז "עבדים היינו", און אויך אז ס'זאל נאך זיין נוגע היינט. דאס האט צו טון מיט דעם וואס שטייט שפעטער, "לראות את עצמו", יא? אז "אנו ובנינו" וואלטן געווען משועבדים.

דיסקוסיע: וואס איז דער מקור פון "ואפילו כולנו חכמים"?

א מינוט, א מינוט. דאס איז א שטיקל... יא, דאס איז א שטיקל הגדה, אבער וואס איז דער מקור פון דעם שטיקל הגדה? אפשר איז דאס די, דאס איז בעצם דאס וואס דו האסט מיר שוין געזאגט, דאס איז בעצם די "והיא שעמדה", די "והיא שעמדה והוציאנו משם". אקעי.

און "ואפילו", פון וואס בויעט זיך דאס? ווארט א סעקונדע.

Speaker 2: יא?

א מינוט, לאמיר זען. **"ואפילו כולנו חכמים, כולנו זקנים, כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים"**. פון וואו קומט דאס? דאס איז געבויט אויף עפעס, ניין? וואס איז דער מקור? ווען מ'גייט ארויף, האבן מיר שוין געלערנט פריער, יא? לאמיר גיין צוריק. דער רמב"ם האט עס געברענגט פריער, רייט? ער האט שוין געזאגט אויף די מקור, אין די ערשטע פרק. פרק ז'? לכאורה, וואס איז געווען די מקור?

Speaker 2: יא, וואס איז "מנין"?

זאגט דער קרבן ציון, נו, מנין? דאס קומט עפעס, סאמהאו, דער מקור זה איז משאלת הבן החכם, רייט? מאכט סענס? מאכט סענס וואס איך זאג? אזוי האב איך געדענקט אז איך האב געזאגט נעכטן.

אקעי, די גאנצע שטיקל "עבדים היינו" איז בעצם געבויט אויף די שאלה פון דעם חכם. די "מה נשתנה" ווייס איך נישט. פון וואו קומט די אידיע פון פרעגן וואס איז אנדערש די נאכט פון אנדערע נעכט? דארף איך טרעפן א מקור פון פסוק צו דעם.

די שאלה פון "מה נשתנה" — זוכן דעם מקור

אבער דאס איז מער פון דעם. ס'איז דאך דא מנהגים וואס זענען געמאכט כדי ער זאל דאס פרעגן. די חטיפת מצה מיט די כרפס זאל דאך גיין אריין. די חכמים האבן געמאכט תקנות פון זאכן אנדערש כדי "שישאלו".

פארשטיי, אבער וואס איז די אידיע פון דעם? איך וויל וויסן.

Speaker 2: יא, אבער איך פרעג דיך עפעס אנדערש.

איך פרעג דיך עפעס אנדערש. וואס איז די "כי ישאלך" אז דווקא די סארט שאלה, "מה נשתנה הלילה הזה"? דאס איז מיין קוועסטשן. וואו טרעפט מען...

לכאורה זעט אויס "כי ישאלך", דו דארפסט גארנישט טון פאני. סתם אז דו גייסט טון די מצוה, עס גייט זיין א "כי ישאלך". אז דו גייסט פרעגן, וואס איז די תפילין? וואס איז די מצה? וואס איז די מזוזה? זעט אויס אז די חז"ל האבן עפעס נישט געווען העפי אז מ'דארף טון עפעס נאך, עפעס נאך פאני.

ניין, איך פרעג דיך נישט וועגן דעם. ניין, לאו דווקא. איך פרעג דיך אן אנדערע שאלה. וואו טרעפט... דו פארשטייסט, מ'קען פרעגן די שאלה, אדער קען זיין צוויי וועגן וויאזוי מ'קען פרעגן. די נארמאלע שאלה איז, פארוואס עסט מען מצה? דאס איז נישט די שאלה. די שאלה איז עפעס אנדערש: פארוואס איז אנדערש די נאכט פון אנדערע נעכט? וואס איז די פאני נוסח? פון וואו קומט דאס? ס'פעלט דא עפעס.

Speaker 2: ס'פעלט גארנישט.

דו לויפסט צו אן אנדערע פראבלעם, איך ווייס. אבער דעם קען מען פארענטפערן. איך וויל וויסן וואס די "מה נשתנה" איז. מ'דארף טרעפן, דאס האט זיכער א מקור.

Speaker 2: יא, יא.

מ'דארף קוקן גוט אין די פסוק. וואו איז מיין בוק וואס האט אלע פסוקים?

ס'איז זיכער אז ס'איז נישט דא אויף קיין שום מצוה אין די תורה וואס ה' שואל, יא? פסיקתא איז נישט גענוג.

דער לך לך שטייט אויף פסוק. אבער ס'איז זיכער אז ס'איז דא א מקור.

זוכן מקורות פאר נוסחאות פון דער הגדה

זוכן דעם מקור פאר "מה נשתנה הלילה הזה"

Speaker 1: אבער דעם קען מען פארענטפערן. איך וויל וויסן וואס דער מה נשתנה, מ'דארף טרעפן, ס'איז דא עפעס א זכר המקור. יא, איך וויל פרעגן אויף די עתם נאכט, קיין שום פראבלעם. יא, יא. מ'דארף קוקן גוט אין די פסוק. ווי איז מיין בוק וואס האט אלע פסוקים? אבער זיכער... איך האב געמאכט א ליסט פון שאלות הבנים, רייט? אבער נצח וואס איך האב געפייסט א הגדה של פסח קדימות, ווי איז מיין ליסט פון שאלות הבנים? ס'איז זיכער דא ערגעץ א מקור פאר די מה נשתנה הלילה הזה. איך דארף וויסן ווי ס'איז. וואס שטייט דא? ס'איז מיר שטייט ערגעץ א לשון וואס פון אים קומט עס. ויקשו... רבונו של עולם. I don't know where. איך האב נישט דא די שטיקל פון שאלות הבנים. ס'איז... איך דארף מאכן א נייע בוק. ס'איז גארנישט ווערט די בוק. ס'איז גארנישט ווערט די בוק. איך דארף מאכן א נייע בוק.

ס'איז א מורא'דיגע סתירה. א איד דארף אלמאל זאגן אז נעכטן איז גארנישט ווערט, ער ווייסט נישט. איז א משנה בו... אה, דא איז א חור... **והיה כי... והיה כי יאמרו אליכם מה העבודה הזאת לכם.** ניין, דאס איז נישט די פסוק. **והיה כי יביאך, והגדת לבנך ביום ההוא.** ניין, דאס איז אויך נישט די פסוק. ויקשו פרעה, ואמרת... **והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו.** ניין, דאס איז די פסוק אין ואתחנן. איך האב נישט דא די פסוק אין ואתחנן. איך פארשטיי נישט וואס גייט פאר מיט מיר. איך האב נישט קיין סבלנות. ס'איז נישט גוט, ס'איז נישט גוט. ער קען זען אז ס'איז נישט גוט.

צדקה, אפשר דאס שטיקל וואלט איך געמיינט אז מ'דארף מאכן אביסל אנדערש. איך האב געמאכט, מיין איך, אנדערש. אקעי, צדקה.

"ויקחו שלחן מלכים עליהם"... ניין, "ויקחו שלחן מלכים עליהם", מיינט דאס "חוקים ומשפטים". "ואמרתם"... נו, not sure.

קיצור, לא ברור פון וואו קומט די "מה נשתנה הלילה הזה". איך ווייס נישט. **"שומר מה מלילה"** שטייט עפעס א פסוק. איך ווייס נישט. "מה יום מיומיים"? ס'דא אזא כלל שורה פון פסוקים? ניין. "מה יום מיומיים", עפעס אזוי? ניין, דאס איז א לשון פון די גמרא. ניין? "מה יום" אדער "מה לילה"? ס'מוז זיין, ס'מוז זיין עפעס א פסוק. ניין. "מה ילד יום"? ניין. ס'איז נישט דא אזא פסוק. "מה נכבד היום"? ניין, איך ווייס נישט. "מה אעשה להם"? ניין. איך ווייס נישט, איך טרעף נישט. **"שומר מה מלילה"**, יא, דאס איז טאקע א פסוק, יא. נו, אקעי, העלף מיר.

אקעי, עניוועיס, לאמיר צוריקגיין צו וואו אונז האלטן. ס'איז גארנישט פארזארגט. אקעי.

דער מקור פאר "כל המרבה לספר הרי זה משובח"

Speaker 1: סאו וואס איז די מקור? בכל המרבה, וועסטו אויך טרעפן א מקור פאר דעם? ניין, אוודאי. איך האב אזוי געזאגט די הגדה, ווערט אים געזאגט. די מעשה פון רבי אליעזר, דאס איז די ראיה. דאס איז א מעשה אז איינער האט עס אזוי געטון. אבער פאר דעם, יא. ווער זאגט אז וועגן דעם זענען זיי געווען משובח? זיי זענען געווען סתם אזוי גרויסע צדיקים.

אדרבה, דאס אז מ'פארציילט די מעשה אליין וויזט. פארוואס פארציילט מען נישט א מעשה? מ'פארציילט זאכן וואס ווייזט די שבח פון די חכמים. אזוויי דער רמב"ם זאגט, **מצוה לספר בשבחן של חכמים**. אה, גוט, אבער...

דער רמב"ם'ס אריגינעלע נוסח הגדה

Speaker 1: ביי די ווערי, אין רמב"ם שטייט נישט קיין זכר פון דעם. אין מיין הגדה שטייט קיין זכר פון דעם. אה, דארט שטייט, יא, קיין זכר פון דעם. איך וועל דיר זאגן וואו ס'שטייט. קוק נישט אין אונזערע נוסחאות. אונזערע סדרים זענען צוריקגעגאנגען אנטקעגן דעם רמב"ם. מ'דארף קוקן אין אן ארגינעלע רמב"ם. עפעס אן אנדערע נוסח, אסאך חסר איז דארט.

דער דרוקער וואס האט געדרוקט דאס וואס שטייט אין זיין ספר האט אריינגעלייגט. ווייל ער האט אן ארץ ישראל'דיגע נוסח.

איי דאונט נאו וואס איז די מקור. ער זאגט נישט א מקור? איז דא אזא אבידרהם וואס האט אויף יעדע זאך א פסוק? ניין, דא איז דא א אבידרהם.

"הא לחמא עניא" — פארוואס אין ארמית

Speaker 1: האסט געוואוסט פארוואס נישט לשון הקודש? אז די מלאכים זאלן נישט פארשטיין. זיי גייען זאגן, אונז זענען נישט ראוי לגאולה. ווייל זיי זאלן נישט וויסן דערפון.

עניוועי, דאס איז וועגן לחמא עניא.

"כל דכפין ייתי ויאכל" — דער מקור פון דער גמרא

Speaker 1: כל דכפין, זאגט ער, ברענגט ער פון איינעם, דער מנהג איז געווען, מ'האט אויפגעהויבן די טיש, מ'האט געעפענט די טיר, און מ'האט געזאגט, יעדער איינער זאל קומען. ועכשיו, שנה זו שכנים גוים... אה, איז א פראבלעם. מ'דארף מען געבן פאר פסח די גוים פאר פסח זאלן נישט קומען. מ'זאגט נאר.

אה, **כל דכפין ייתי ויאכל** איז א גמרא. ס'איז זייער וויכטיג, מ'דארף עס געדענקען. ס'שטייט אין מסכת תענית. **כל דכפין ייתי ויאכל** איז א גמרא. ס'שטייט נישט אויף פסח. כל דכפין איז א גמרא, לא על פסח. ס'שטייט אין מסכת תענית. פלעגט ער זאגן, "גבי אוכל אבי פסח, אוכל כל דצריך". ער זאגט אז וואס איז "כל דצריך"? ער קען זיין ער איז נישט הונגעריג, ער האט וואס צו עסן, ער האט פשוט נישט קיין מצה אדער קיין ד' כוסות וכו'. און אוודאי, אה, וכל זה הוא המשנה **אפילו עני שבישראל** וכו'. אקעי.

"לשנה הבאה בארעא דישראל"

Speaker 1: יא, לשנה הבאה וועלן מיר זיין אין ארץ ישראל. איך ווייס נישט, איך דארף טרעפן א מקור פאר דעם. לשנה הבאה בניסן נגאלו, מעשיות. אה, מ'זאגט לשנה הבאה מיינט מען צו זאגן די צייט אין ניסן. יא, ער זאגט, ער ברענגט ער א פשט, ס'איז נישט ספעציעל אמת, שוואכע ראיות. לויט די מענטשן וואס זאגן אז מ'דארף האלטן יעדע יאר... למעשה, אקעי.

דיגרעסיע: "אחכה לו בכל יום שיבוא" — דער פשט אין דעם לשון

Speaker 1: יא, ס'מיינט נישט דאס. אקעי, מ'איז נישט אריין אין מטבילין. איך האלט אזוי, און יענער אנדערער זאל קשיא'ן אויף דעם, זאלן זיי ווערן נאכגעפרעגט. אין מטבילין. **"אחכה לו"** מיינט נישט איך ווארט אז ס'זאל היינט קומען, ס'מיינט איך ווארט היינט אז ס'זאל קומען. פשוט'ע עברי טייטש. אקעי, אממ... **"אחכה לו בכל יום שיבוא"**, נישט אפשר יא.

יא. סתם עברי טייטש. אפילו די נוסח וואס דער סידור האט געמאכט, וואס ס'שטייט נישט ערגעץ, מיינט עס נישט דאס.

באמערקונגען וועגן דעם ספר

Speaker 1: אממ... אקעי, איך סקיפ דא. איך וויל אנקומען צו די... וויאזוי האט ער געזאגט? איך וויל אנקומען צו... איך קען נישט לערנען אין דעם ספר, ס'איז צו יעדע זאך עקסטער אזוי פאר אים. יא, ווייסט וואס, ס'איז זייער מאל שווער צו... ס'איז נארמאל געדריקט. ער לייגט די עיקר ווערטער נאכדעם ברענגט ער די לשון? איך ווייס נישט. ניין, ער לייגט פשוט אסאך מפרשים אויף איין פעידזש מיט אן מאכן סענס. ס'איז זייער שווער. זייער שווער צו ליינען. ס'איז זייער שווער צו ליינען.

דאס איז נאך ערגער ווי אין די חומש.

אויך אויב ס'איז נאך גרעסער, ס'איז דא אסאך מער ספעיס, יא. נישט גוט געמאכט.

איך האב שוין געבליקט, אבער נאר אינמיטן, פארשטייסט נישט? ס'איז קוים אנגעהויבן.